

Literatura v preseku družbe, družba v preseku literature (predgovor)

Marcello Potocco, Ana Beguš

Ko govorimo o delovanju ideologije v območju literature, je seveda nemogoče povsem zanemariti teoretsko analizo, potrebno za raziskovanje ideoloških praks. Od zgodnjih sedemdesetih let 20. stoletja, ko so se z ideologijo začeli sistematično ukvarjati Louis Althusser in njegovi somišljeniki, je ideologija definirana kot nujna zavest in kot imaginarno razmerje do sveta. V skladu z njihovimi doktrinami je ideologijo mogoče razložiti kot mehanizem, ki zagotavlja »samoumevnost smisla«. Z drugimi besedami: pomen posameznikove izjave je odvisen od tega, čemur Michel Pêcheux pravi interdiskurz, izjava pa stopa v označevalni proces glede na pozicijo, ki jo govorci zavzemajo v odnosu do ideoloških formacij. Ideologijo torej lahko razumemo kot konstitutivno za subjektivno identifikacijo, in obratno, subjekt kot konstitutiven za ideologijo, saj ideologija deluje prav skozi subjekt. A pri določanju razmerja med imaginarnim in ideologijo moramo biti previdni. Res je, da je imaginarno – če ga razumemo kot povezavo med podobo in njenim pomenom – omejeno z družbeno institucijo. Cornelius Castoriadis, denimo, meni, da se imaginarno kot družbeno imaginarno kaže v obliki institucionalizirane organizacije predstav oziroma družbenih reprezentacij, kot niz osmislitvenih mehanizmov. Ideologijo je mogoče razumeti kot posebno vrsto takšne organizacije smislov. Če je imaginarno odprto vsaki možni povezavi med označevalcem (podobo) in označencem, ideologija, nasprotno, skuša to vrzel zapreti in na njenem mestu vzpostaviti točno določen smisel. Potlačitev in odprava razlik ter ambivalenc je pogosto razumljena kot temeljna lastnost diskurzov moderne (npr. pri Anthonyju Giddensu in Petru Wagnerju), zato Claude Lefort pravilno ugotavlja, da lahko ideologijo definiramo kot red družbenega imaginarnega, ki je značilen za diskurz moderne.

Večina člankov v pričujočem tematskem bloku se teoretski analizi ideologije izogiba, skladno z našim prepričanjem, da je bila ta v veliki meri že izčrpana. Dve izjemi sta predvsem prvi in zadnji članek, tj. prispevka Ane Beguš in Špele Virant. Ana Beguš s povezovanjem žanra, tehnologije in remediacije tradicionalno analizo ideoloških narativov v

vsebinski razširja na analizo tehnološkega vmesnika kot epistemološkega okvirja. Epistemologija pa je prav tako eden od okvirov v prispevku Špele Virant, ki se najprej teoretsko osredotoča na razmerja med ideologijo, epistemologijo in literaturo, nato pa na primeru izbranih izsekov iz ameriške staroselske literature in kritike obravnava tudi prakso.

Glavnino tematskega bloka tako predstavljajo študije primera, ki razkrivajo mehanizme literarnih in družbenih reprezentacij tako v splošnejšem kontekstu, denimo v primerih nacionalne ideologije, kot tudi v specifičnih družbenih kontekstih. Marcello Potocco obravnava prav primer nacionalne ideologije, in sicer problematično razmerje kanadskega nacionalizma do Združenih držav, ki se je najprej pokazalo v poeziji angleškokanadskih piscev 19. stoletja in nato v delovanju drugega vala angleškega kanadskega nacionalizma v 60. letih 20. stoletja. Z izjemo doslej omenjenih so preostali prispevki posvečeni obdobju po drugi svetovni vojni, še posebej v t. i. socialističnih državah, a ne izključno v obdobju socializma. Prispevek Tomaža Toporišiča služi kot dvojni most – med Zahodom in Vzhodom ter med preteklostjo in sedanjostjo. Čeprav Toporišič ob analizi romanov Winfreda Georja Sebald in dela Oliverja Frljića v prvi vrsti raziskuje, kako se književnost in umetnost vključujeta v pretok signifikacij in reprezentacij, se ob analizi Frljića dotakne tudi genocida, ki je sledil propadu jugoslovanske različice socializma. Z analizo sodobnih gledaliških praks, ki se dogajajo v slovenskem prostoru, njegov prispevek dopolnjuje Maja Murnik, ki obravnava besedila Simone Semenič in druge primere iz sodobnih slovenskih uprizoritev ter njihov ideološki ali/in kritični potencial. Ista avtorica, namreč Simona Semenič, je tudi v ospredju članka Gašperja Trohe, ki njeno besedilo *tisočdevetstoenaïnosemdeset* primerja z dramo *Vojaška skrivnost* Dušana Jovanovića iz leta 1983. Prav v odnosu do ideje socializma izpostavlja družbenokritično stališče obeh avtorjev oziroma pokaže na možne pristope in razumevanja jugoslovanskega socializma. Na slovensko tvornost v času socializma pa se slednjič osredinja tudi prispevek Varje Balžalorsky, ki v okviru presečišča feminističnega in družbenega (socialističnega) diskurza razpravlja o recepciji zbirke *Senca v srcu* pesnice Ade Škerl.

Prispevek Rolanda Orcsika preusmeri pozornost s slovenskega v širši literarni prostor, ko z obravnavo ludizma v vojvodinski reviji *Új Symposion*, ki so jo izdajali madžarski manjšinski pesniki, analizira povezave med slovensko, hrvaško in madžarsko vojvodinsko neoavantgardo. Z opozorili na razlike v primerjavi z matično deželo (Madžarsko) področje analize obenem širi tudi na države Varšavskega pakta. Tako sledita prispevka Irme Ratiani in Make Elbakidze, ki predstavljata poli-

tično situacijo in spremembe v gruzijskem literarnem sistemu po drugi svetovni vojni (Ratiani) oziroma kompleksno razmerje med uradno sovjetsko pozicijo v gruzijskem literarnem sistemu in njegovo recepcijo v izseljenski literaturi, konkretnije v delu literarnega raziskovalca Viktorja Nozadzeja (Elbakidze). Izrazito komparativno sta obarvana prispevka, povezana z romunsko literaturo. Andrei Terian prikaže sorodnosti literarne paradigme, ki je prevladovala med leti 1960/1965 in 1980 tako v Romuniji kot tudi v drugih srednje- in vzhodnoevropskih državah (vključno z Jugoslavijo); sam paradigmo poimenuje z izrazom »socialistični modernizem« in primerja njegove značilnosti z značilnostmi poznega modernizma v zahodnoevropskih državah. Ștefan Baghiu pa obravnava »zahodno« žanrsko literaturo, prevedeno v Romuniji v obdobju socialističnega realizma, ter s tem opozarja na družbeno vlogo in funkcije socialističnorealistične literature.

Četudi to ni bil načrtovan poudarek tematskega bloka, se tako izkaže, da se večina prispevkov ukvarja z ideološkimi praksami v Srednji in Vzhodni Evropi, še posebej v obdobju socializma. Pa vendarle tematski blok kot celota ponuja nemalo povezav med različnimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami, med Vzhodom in Zahodom, ter med prakso in teorijo ideologije. S tem – takšen je bil vsaj namen urednikov – dodaja nov kamenček v mozaiku raziskovanja ideoloških praks v literaturi in v literarnih sistemih.